

College voor Toetsen en Examens

AARDRIJKSKUNDE VWO

SYLLABUS CENTRAAL EXAMEN
2026 SUBDOMEIN E1 CARIBISCH
NEDERLAND

Versie 2, juli 2024

INHOUD

VOORWOORD	4
1 INLEIDING	6
2 EXAMENSTOF VAN CENTRAAL EXAMEN EN SCHOOLEXAMEN	7
3 SPECIFICATIE VAN DE GLOBALE EINDTERMEN VOOR HET CE	8
BIJLAGE TOELICHTING BIJ DE AANPASSING VAN DE CARIBEN SPECIFIEKE UITWERKING SUBDOMEIN E1	15

Toelichting bij de titel van de deze syllabus:

Deze syllabus betreft de Cariben specifieke uitwerking van domein E van het examenprogramma aardrijkskunde vwo. De inleiding geeft nadere informatie over de plaats van deze syllabus in het geheel van examenprogramma en centraal examen. In een bijlage is een toelichting opgenomen over de inhoudelijke keuzes die zijn gemaakt bij deze actualisatie van deze syllabus.

In de syllabus vwo is door cursivering aangegeven waarin de tekst voor vwo verschilt van die van havo. Dit maakt de verschillen tussen havo en vwo goed zichtbaar in deze syllabus vwo. In de syllabus havo is de gecursiveerde tekst van vwo niet opgenomen.

VOORWOORD

De minister heeft de examenprogramma's op hoofdlijnen vastgesteld. In het examenprogramma zijn de exameneenheden aangewezen waarover het centraal examen (CE) zich uitstrekt: het CE-deel van het examenprogramma.

Het College voor Toetsen en Examens (CvTE) geeft in een syllabus, die jaarlijks verschijnt, een toelichting op het CE-deel van het examenprogramma. Behalve een beschrijving van de exameneisen voor een centraal examen kan een syllabus verdere informatie over het centraal examen bevatten. Bijvoorbeeld over een of meer van de volgende onderwerpen: specificaties van examenstof, begrippenlijsten, bekend veronderstelde onderdelen van domeinen of exameneenheden die verplicht zijn op het schoolexamen, bekend veronderstelde voorkennis uit de onderbouw, bijzondere vormen van examinering (zoals computerexamens), voorbeeldopgaven, toelichting op de vraagstelling, toegestane hulpmiddelen.

De functie van een syllabus is een leraar in staat te stellen zich een goed beeld te vormen van wat in het centraal examen wel en niet gevraagd kan worden. Naar zijn aard is een syllabus dus niet een volledig gesloten en afgebakende beschrijving van alles wat op een examen zou kunnen voorkomen. Het is mogelijk, al zal dat maar in beperkte mate voorkomen, dat op een CE ook iets aan de orde komt dat niet met zo veel woorden in deze syllabus staat, maar dat naar het algemeen gevoelen in het verlengde daarvan ligt.

Een syllabus is ook een hulpmiddel voor degenen die zichzelf op een centraal examen voorbereiden. Een syllabus kan ook behulpzaam zijn voor de producenten van leermiddelen en voor nascholingsinstanties. De syllabus is niet van belang voor het schoolexamen. Daarvoor zijn door de SLO handreikingen geproduceerd die niet in deze uitgave zijn opgenomen.

Deze syllabus geldt voor het examenjaar 2026. Syllabi van eerdere jaren zijn niet meer geldig en kunnen van deze versie afwijken. Voor het examenjaar 2027 wordt een nieuwe syllabus vastgesteld. Het CvTE publiceert uitsluitend digitale versies van de syllabi. Dit gebeurt via Examenblad.nl (www.examenblad.nl), de officiële website voor de examens in het voortgezet onderwijs. In de syllabi 2026 zijn de wijzigingen ten opzichte van de vorige syllabus voor het examenjaar 2025 duidelijk zichtbaar. De veranderingen zijn geel gemarkeerd. Er zijn diverse vakken waarbij de syllabus 2026 geen inhoudelijke veranderingen heeft ondergaan.

Een syllabus kan ook tussentijds worden aangepast, bijvoorbeeld als een in de syllabus beschreven situatie feitelijk veranderd is. De aan een centraal examen voorafgaande Septembermededeling is dan het moment waarop dergelijke veranderingen bekendgemaakt worden. Kijkt u voor alle zekerheid jaarlijks in september op Examenblad.nl.

Het CvTE stelt het aantal en de tijdsduur van de toetsen van het centraal examen vast en de wijze waarop het centraal examen wordt afgenomen. Deze vaststelling wordt gepubliceerd in het rooster voor de centrale examens en in de Septembermededeling.

Voor opmerkingen over syllabi houdt het CvTE zich steeds aanbevolen. U kunt die zenden aan info@cvte.nl of aan CvTE, Postbus 315, 3500 AH Utrecht.

De voorzitter van het College voor Toetsen en Examens,
Drs. J.H. (John) van der Vegt MPM

© 2024 College voor Toetsen en Examens, Utrecht

Alle rechten voorbehouden. Alles uit deze uitgave mag mits voorzien van een bronvermelding en zonder enige wijziging worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier zonder voorafgaande toestemming van het College. Het hergebruik van eventueel auteursrechtelijk beschermd werk van derden in dit werk is niet nader geregeld door het CvTE.

1 INLEIDING

De examenprogramma's aardrijkskunde havo en vwo zijn in 2007 ingevoerd in de vierde klassen van havo en vwo. Voor de CE delen van de examenprogramma's zijn door het CvTE syllabi ontwikkeld. Beide syllabi zijn herzien voor de examenjaren 2019 (havo) en 2020 (vwo). Een tweede herziening heeft inmiddels plaatsgevonden. Voor 2025 (havo) en 2026 (vwo) zijn conceptsyllabi gepubliceerd die in juni 2023 zullen worden vastgesteld door het College voor Toetsen en Examens.

In Caribisch Nederland werden tot voor kort de Nederlandse centrale examens aardrijkskunde havo en vwo niet afgenomen. De eilanden droegen zelfstandig zorg voor de examinering van het examenprogramma aardrijkskunde. In Aruba, Bonaire, Curaçao en Sint Maarten ontstond echter behoefte om het in Nederland afgenomen centraal examen aardrijkskunde ook op de eilanden af te nemen. Dit is vanaf 2021 voor havo en vanaf 2022 voor vwo praktijk. In Europees Nederland, Aruba, Bonaire, Curaçao en Sint Maarten wordt het centraal examen gelijktijdig afgenomen.

Om afname van het centraal examen aardrijkskunde mogelijk te maken is het examen voor de (ei)landen op één punt aangepast: subdomein E1 uit het examenprogramma, getiteld 'nationale en regionale vraagstukken', heeft een andere invulling dan in Nederland. De specificatie van dit subdomein in de syllabi gaat over problematieken rond waterbeheer en stedelijke omgeving zoals die in Nederland bestaan. Het is niet zinvol die onderwerpen op die manier in Caribisch Nederland te onderwijzen en te examineren. Daarom is voor de eerste centrale examens subdomein E1 uit de syllabus vervangen door een reeds bestaande beschrijving van geografische thema's over het Caribisch gebied. Dit betreft ongeveer 25% van de opgaven: elk centraal examen aardrijkskunde havo en vwo examineert vier (sub)domeinen in acht opgaven. Subdomein E1 kent steeds twee opgaven. Die twee opgaven zijn vervangen door twee opgaven die gaan over het Caribisch gebied.

De Cariben-specifieke opgaven worden in opdracht van het CvTE ontwikkeld door Stichting Cito. Cito doet dit in samenwerking met de (ei)landen. De vaststellingscommissie aardrijkskunde havo/vwo van het CvTE stelt de Cariben-specifieke opgaven vast, volgens dezelfde procedure als de centrale examens aardrijkskunde voor Nederland. De aanpassing van het centraal examen aardrijkskunde havo en vwo op de Cariben heeft de status van pilot.

Bij het construeren en vaststellen van de Cariben-specifieke opgaven bleek dat de in 2008 gemaakte stofomschrijving niet toereikend meer was. Sommige onderwerpen waren niet meer actueel en andere bleken niet goed te examineren in een centraal examen. Om die reden is in 2022 en 2023 gewerkt aan een nieuwe specificatie van subdomein E1.

Deze syllabus centraal examen aardrijkskunde vwo, subdomein E1 Cariben moet gelezen worden *naast* de syllabus centraal examen aardrijkskunde vwo, met daarin de specificatie van de domeinen A1, B2, C2 en D1.

2 EXAMENSTOF VAN CENTRAAL EXAMEN EN SCHOOLEXAMEN

Het domein A 'Vaardigheden' wordt steeds geëxamineerd in combinatie met de vakinhoudelijke eindtermen. Daarbij wordt niet afgeweken van de huidige interpretatie van dit domein in het vigerende examenprogramma aardrijkskunde op vwo.

Hieronder de verdeling van de examenstof tussen CE en SE.

Tabel 1: Toedeling van de examenstof aardrijkskunde vwo aan centraal examen en schoolexamen

Domein	Centraal Examen	Schoolexamen
A Vaardigheden		
– Subdomein A1 Geografische benadering	■	■
– Subdomein A2 Geografisch onderzoek		■
B Wereld		
– Subdomein B1 Gebieden op grens van arm en rijk		■
– Subdomein B2 Samenhangen en verschillen in de wereld	■	□
– Subdomein B3 Mondiale processen en lokale effecten		■
C Aarde		
– Subdomein C1 Samenhangen en verschillen op regionaal niveau		■
– Subdomein C2 Samenhangen en verschillen op aarde	■	□
– Subdomein C3 De aarde als natuurlijk systeem en lokale effecten		■
D Ontwikkelingsland		
– Subdomein D1 Gebiedskenmerken	■	□
– Subdomein D2 Actuele vraagstukken		■
E Leefomgeving		
– Subdomein E1 Nationale en regionale vraagstukken	■	□
– Subdomein E2 Regionale en lokale vraagstukken		■
■ <i>moet</i> worden getoetst □ <i>mag</i> worden getoetst		

Het schoolexamen heeft betrekking op:

- domein A en ten minste die subdomeinen die niet in het CE worden getoetst;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: aangevuld met een of meer subdomeinen uit het CE, of met andere vakonderdelen, die per kandidaat kunnen verschillen.

De SLO heeft een handreiking voor het schoolexamen tot stand gebracht. Deze is te vinden op: www.slo.nl.

3 SPECIFICATIE VAN DE GLOBALE EINDTERMEN VOOR HET CE

SUBDOMEIN E1: LEEFOMGEVING – NATIONALE EN REGIONALE VRAAGSTUKKEN

E1.1	Caribische regio
	De kandidaat kan op verschillende manieren het Caribisch gebied afbakenen
	<p>In dit verband kan de kandidaat:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Het Caribisch gebied afbakenen aan de hand van absolute en relatieve liggingskenmerken. • De regio functioneel afbakenen in relatie tot verschillende thema's. <p>Aandachtspunten:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Grenzen van de Caribische regio worden bepaald door functionele criteria. • Binnen het Caribisch gebied zijn er verschillende deelgebieden. <p>Belangrijke werkwijzen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Het Caribisch gebied in een geografische context plaatsen: de structuur van een gebied begrijpen door <ul style="list-style-type: none"> ◦ onderscheid te maken tussen deelgebieden van een groter gebied (indelen); ◦ samenhangen identificeren door na te gaan tot welk groter geheel een gebied behoort (toedelen).
	<p>Belangrijke begrippen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Grote & Kleine Antillen • Bovenwindse eilanden & Benedenwindse eilanden

E1.2	Fysische (natuurlijke) dimensie
	De kandidaat kan fysische kenmerken van het Caribisch gebied beschrijven, verklaren en analyseren.
	<p>In dit verband kan de kandidaat:</p> <ul style="list-style-type: none"> • De geologie van het Caribisch gebied beschrijven en verklaren • De landschappen van het Caribisch gebied beschrijven, verklaren en analyseren. • De klimaten van het Caribisch gebied beschrijven, verklaren en analyseren. • Milieu en duurzaamheid binnen het Caribisch gebied beschrijven, verklaren en analyseren. <p>Aandachtspunten:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Geologie <ul style="list-style-type: none"> ◦ De eilanden in het Caribisch gebied hebben verschillende ontstaanswijzen. ◦ De ligging op een plaatrand bepaalt de aanwezigheid van actief vulkanisme, aardbevingen en de vorming van grondstoffen. ◦ In het Caribisch gebied komen veel verschillende natuurrampen voor. ◦ De kwetsbaarheid voor natuurrampen verschilt in verschillende delen van het Caribisch gebied. • Landschappen <ul style="list-style-type: none"> ◦ Er zijn verschillende landschappen in het Caribisch gebied als geheel en op afzonderlijke eilanden. • Klimaat <ul style="list-style-type: none"> ◦ Het Caribisch gebied kent verschillende klimaten. ◦ Gevolgen van klimaatverandering, zoals zeespiegelstijging, orkanen en veranderingen in flora en fauna, uiteten zich verschillend in het Caribisch gebied. • Milieu en duurzaamheid <ul style="list-style-type: none"> ◦ De eilanden in het Caribisch gebied hebben door hun kleinschaligheid beperkte draagkracht en mogelijkheden om milieuproblemen te voorkomen voor hedendaagse en toekomstige generaties. ◦ Toerisme beïnvloedt de draagkracht van het milieu van de eilanden in het Caribisch gebied.

	<p>Belangrijke werkwijzen:</p> <ul style="list-style-type: none">• Fysisch (natuurlijke) verschijnselen in het Caribisch gebied in hun geografische context plaatsen.• Fysische verschijnselen in het Caribisch gebied beschrijven, verklaren en analyseren door relaties te leggen tussen het bijzondere en het algemene.• <i>Fysische verschijnselen in het Caribisch gebied vergelijken in ruimte en tijd</i>
	<p>Belangrijke begrippen:</p> <ul style="list-style-type: none">• Geologie van het Caribisch gebied:<ul style="list-style-type: none">○ Caribische plaat○ eilandenbogen○ plaattektoniek○ sedimentaire boog○ vulkanische boog○ risicoanalyse (rampen: frequentie en intensiteit)○ risicoperceptie (afhankelijk van individuele kenmerken)○ hazard management• Landschappen van het Caribisch gebied:<ul style="list-style-type: none">○ karstlandschap○ <i>terrassenlandschap</i>○ <i>kustlandschap: (binnen)baaien, zoutpannen, mangroves, koraalriffen</i>○ <i>agrarisch / plantagelandschap</i>○ <i>conserveringsgebieden</i>○ <i>gradiënten</i>• Klimaten van het Caribisch gebied:<ul style="list-style-type: none">○ tropische orkanen○ windhozen○ (noordoost)passaat○ Klimaatverandering○ <i>microklimaat</i>• Milieu en duurzaamheid binnen het Caribisch gebied:<ul style="list-style-type: none">○ draagkracht van het ecosysteem○ afwenteling in ruimte en tijd○ koraalriffen○ ecologische voetafdruk○ absolute en relatieve zeespiegelstijging

E1.3	Politieke dimensie
	De kandidaat kan politiek geografische kenmerken van het Caribisch gebied beschrijven, verklaren en analyseren.
	<p>In dit verband kan de kandidaat:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Verschillende politieke systemen op Caribische eilanden en hun invloed op de samenleving beschrijven en verklaren.</i> • <i>Vraagstukken met betrekking tot natie en staat in het Caribisch gebied van geografische context kunnen voorzien.</i> • <i>De huidige staatkundige structuur van Caribische eilanden beschrijven en vergelijken en voormalige, huidige en toekomstige politieke (on)afhankelijkheidsrelaties met de (voormalige) kolonisator analyseren.</i> • <i>Politieke afhankelijkheidsrelaties tussen landen in het Caribisch gebied beschrijven, verklaren en analyseren.</i> • <i>De verhouding van individuele eilandstaten, alsmede het gebied als geheel, tot actuele geopolitieke vraagstukken en ontwikkelingen daarin beschrijven, verklaren en analyseren.</i> <p>Aandachtspunten:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>De relaties van Caribische (ei)landen met (voormalige) koloniale overheersers worden beïnvloed door de staatsinrichting en de politieke cultuur van de voormalige kolonisator.</i> • <i>De eilanden gaan op verschillende manieren om met dilemma's rondom politieke en economische zelfstandigheid.</i> • <i>De Caribische eilanden ontvangen op verschillende wijze internationale politieke, institutionele en financiële hulp en/of ondersteuning.</i> • <i>De Caribische (ei)landen passen verschillende economische ontwikkelingsstrategieën toe.</i> • <i>Verschillende vormen van ontwikkelingshulp hebben positieve en negatieve effecten en spelen een rol bij de afhankelijkheid van andere landen.</i> • <i>De omvang van de gemeenschappen heeft invloed op (democratische) politieke processen.</i> • <i>De Verenigde Staten en China hebben op verschillende wijzen invloed op processen in het Caribisch gebied.</i> • <i>De staatkundige positie van de eilanden bepaalt de mate waarin eilanden kunnen participeren in internationale organisaties.</i> <p>Belangrijke werkwijzen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Politieke verschijnselen in het Caribisch gebied in een geografische context plaatsen.</i> • <i>Politieke verschijnselen in het Caribisch gebied op verschillende ruimtelijke schalen beschrijven en analyseren.</i> • <i>Politieke verschijnselen in het Caribisch gebieden beschrijven en analyseren door relaties te leggen tussen het bijzondere en het algemene.</i>
	<p>Belangrijke begrippen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • politieke systemen <ul style="list-style-type: none"> ○ democratie ○ monarchie ○ republiek ○ communisme ○ neoliberalisme • natie en staat: <ul style="list-style-type: none"> ○ nation-building ○ nationalisme ○ regionaal bewustzijn / lokaal bewustzijn ○ territoriale conflicten ○ soft state / failed state ○ good governance ○ internationaal zeerecht ○ militair- strategische ligging ○ boycot / embargo • economische ontwikkelingsstrategieën: <ul style="list-style-type: none"> ○ protectionisme ○ joint-ventures ○ free zones / special economic zone (SEZ)

	<ul style="list-style-type: none"> ○ <i>privatiseren</i> ○ <i>nationaliseren</i> ○ <i>imports substitutie</i> ● <i>internationale hulp</i> <ul style="list-style-type: none"> ○ <i>gebonden hulp, ongebonden hulp, structurele hulp en noodhulp</i> ○ <i>drugsbestrijding</i> ○ <i>bestrijding (mensen)smokkel</i>
--	--

E1.4	Demografische dimensie
	De kandidaat kan demografische kenmerken van het Caribisch gebied beschrijven, verklaren en analyseren.
	<p>In dit verband kan de kandidaat:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Ontwikkelingen in de natuurlijke bevolkingsopbouw beschrijven, verklaren en analyseren. ● Ontwikkelingen in de sociale bevolkingsgroei beschrijven, verklaren en analyseren. <p>Aandachtspunten:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● De Caribische eilanden bevinden zich in verschillende fasen in het demografisch transitie­model Migratie heeft een grote invloed op de leeftijdsopbouw van de bevolking in het Caribisch gebied. ● De eilanden in het Caribisch gebied kennen verschillende push- en pullfactoren. ● Er zijn verschillende migratievraagstukken in de regio, elk met hun eigen push- en pullfactoren. ● <i>Migratiepatronen en hun gevolgen in het Caribisch gebied veranderen in ruimte en tijd.</i> <p>Belangrijke werkwijzen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Demografische verschijnselen in het Caribisch gebied in hun geografische context plaatsen. - Demografische verschijnselen in het Caribisch gebied vergelijken in ruimte en tijd. - Demografische verschijnselen in het Caribisch gebied beschrijven en analyseren door relaties te leggen tussen het bijzondere en het algemene.
	<p>Belangrijke begrippen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - natuurlijke bevolkingsgroei - sociale bevolkingsgroei - demografisch transitie­model - push- en pullfactoren

E1.5	Sociaal-culturele dimensie
	De kandidaat kan sociaal-culturele kenmerken van het Caribisch gebied beschrijven, verklaren en analyseren.
	<p>In dit verband kan de kandidaat:</p> <ul style="list-style-type: none"> • De sociaal-culturele positie van verschillende bevolkingsgroepen op en tussen eilanden in het Caribisch gebied beschrijven, verklaren en analyseren. • Sociaaleconomische, culturele en etnische spanningen op de eilanden in het Caribisch gebied beschrijven, verklaren en analyseren. <p>Belangrijke werkwijzen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vergelijken van sociaal geografische verschijnselen in het Caribisch gebied en deze in hun geografische context plaatsen. <p>Aandachtspunten:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Geldzendingen /remittances spelen een grote rol in de sociaaleconomische positie van eilandbewoners. • De omvang van de eilanden bepaalt de kwaliteit en de kwantiteit van medische en educatieve voorzieningen. • Door migratie ontstaan integratievraagstukken. • Op verschillende eilanden is er sprake van cultuurverandering als gevolg van migratie en grootschalig toerisme. • <i>De maatschappelijke positie van verschillende bevolkingsgroepen kan tot verschillen leiden in de sociaaleconomische positie.</i> • <i>Het eilandkarakter en de grote verscheidenheid aan culturele invloeden zorgt voor een grote verscheidenheid aan lokale mengculturen in het Caribisch gebied (creolisering).</i>
	<p>Belangrijke begrippen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • culturele verscheidenheid / multiculturaliteit • sociale / ruimtelijke segregatie • naturalisatie • talen • (neo)kolonialisme • Sustainable Development Goals (SDG) • gentrificatie • geldzendingen (remittances) • <i>vorming van zelfbouwwijken</i> • <i>creolisering</i> • <i>diaspora</i>

E1.6	Economische dimensie
	De kandidaat kan economische relaties in het Caribisch gebied beschrijven, verklaren en analyseren, in het bijzonder van het toerisme.
	<p>In dit verband kan de kandidaat:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● De economische relaties van (delen van) het Caribisch gebied wat betreft stromen van goederen, mensen en kapitaal binnen het Caribisch gebied en met gebieden daarbuiten beschrijven, verklaren en analyseren. ● Een beschrijving geven van de economische samenwerkingsverbanden binnen het Caribisch gebied. ● De rol van het toerisme als inkomstenbron beschrijven, verklaren en analyseren. <p>Belangrijke werkwijzen:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● De economische relaties binnen het Caribisch gebied in een geografische context plaatsen, relaties leggen binnen deelgebieden en vergelijken in ruimte en tijd. <p>Aandachtspunten:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● In het algemeen wordt de richting en de aard van goederen-, mensen- en kapitaalstromen bepaald door verschillen in welvaart. ● Het patroon van de stromen van goederen en mensen wordt bepaald en beïnvloed door historisch gegroeide relaties, migratie en toerisme. ● De (ei)landen binnen het Koninkrijk der Nederlanden hebben sterke economische banden met Nederland. ● De kleinschaligheid en het eilandkarakter zijn bepalende factoren in de sociaaleconomische ontwikkeling van de Caribische eilanden. ● De grote afhankelijkheid van het toerisme als bestaansbron maakt de (ei)landen kwetsbaar op economisch, ecologisch en sociaal-cultureel terrein. ● De verdeling van de beroepsbevolking over de verschillende sectoren en de economische transitie verschilt per (ei)land. ● <i>Voor economische ontwikkeling is lidmaatschap van internationale politieke en non-gouvernementele organisaties (NGO's) van belang.</i> ● <i>De economische relaties van Caribische (ei)landen met externe gebieden zijn omvangrijker dan de interne economische relaties binnen het Caribisch gebied.</i> ● <i>Braindrain en braingain is een kenmerk van de relatie tussen centrum en periferie.</i> ● <i>Politieke beslissingen hebben invloed op economische ontwikkelingen.</i>
	<p>Belangrijke begrippen:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● stromen van goederen (handel) ● stromen van mensen (migratie, toerisme) ● stromen van kapitaal ● agglomeratievoordelen / -effecten (schaalvoordelen) ● kleinschaligheid ● (lucht)havengerichtheid: logistiek / connectiviteit ● offshore bedrijvigheid ● financiële dienstverlening ● toerisme <ul style="list-style-type: none"> ○ massatoerisme ○ stayover toerisme ○ elite-toerisme ○ duurzaam / ecologisch toerisme ○ cruisetourisme ● ruimtelijke ontwikkeling <ul style="list-style-type: none"> ○ ruimtebeslag ○ infrastructuur ● economische ontwikkeling <ul style="list-style-type: none"> ○ eenzijdigheid ○ conjunctuurgevoelig (toerisme als luxeproduct) ● Verenigde Naties (IMF, SIDS, WTO, World Bank, WHO, UNICEF, UNESCO) ● non gouvernementele organisaties (NGO) ● <i>ACP-landen en associatie met de EU</i> ● <i>Britse Gemenebest (Commonwealth)</i> ● <i>Franse 'Départements d'outre mer' (DOM) en 'Collectivité d'outre-mer' (COM)</i> ● <i>CARICOM</i>

	<ul style="list-style-type: none">• <i>braindrain/braingain</i>• <i>dollarisatie</i>
--	---

BIJLAGE TOELICHTING BIJ DE AANPASSING VAN DE CARIBEN SPECIFIEKE UITWERKING SUBDOMEIN E1

Proces

Aan de totstandkoming van de gewijzigde syllabustekst hebben diverse personen bijgedragen. In het voorjaar en zomer van 2022 zijn door de examenbureaus van Aruba en Curaçao en door Cito aanpassingsvoorstellen verzameld bij docenten aardrijkskunde op de eilanden en bij toetsontwikkelaars. Deze voorstellen zijn in het najaar besproken door een CvTE syllabuscommissie van drie docenten aardrijkskunde: Armin Viergever, Jobke Heij en Chantal Arendsz, allen met kennis van en ervaring met aardrijkskundeonderwijs op de eilanden. In november is een nieuw tekstvoorstel voor advies voorgelegd aan Cito en SLO waarna feedback is verwerkt. Ook de CvTE vaststellingscommissie kreeg inzage in de tekst en leverde feedback.

In december en januari is een conceptsyllabustekst voorgelegd aan docenten aardrijkskunde op Aruba, Curaçao, Bonaire en Sint-Maarten. In deze gesprekken zijn diverse voorstellen gedaan tot aanpassing van de tekst. Belangrijk is dat een ordening van leerstof via de vijf geografische dimensies door alle docenten positief werd gewaardeerd. De docenten maakten ook de keuze voor een duidelijke havo/vwo differentiatie door de omvang van de politieke dimensie voor havo sterk in te korten. Ook is gesproken over het jaar van invoering van deze syllabi. Het merendeel van de docenten wenst een zo spoedig mogelijke invoering, met name omdat de nieuwe syllabus duidelijker is dan de huidige en ook minder omvangrijk.

Na overleg met de examenbureaus en Cito is gekozen voor 2025 als jaar van invoering. Dat wil zeggen dat de Cariben-opdrachten in het CE aardrijkskunde havo en vwo van 2025 worden ontwikkeld op basis van de nieuwe syllabus.

In januari en februari 2023 heeft de syllabuscommissie de terugkoppeling van de docenten uit de Cariben besproken en zijn tekstaanpassingen gedaan. Daarna is, in samenspraak met de adviseurs van Cito en SLO, de syllabustekst afgerond. De definitieve tekst is daarna voorgelegd aan de examenbureaus van Aruba, Curaçao en Sint-Maarten en door deze geaccepteerd.

Inhoudelijke aanpassingen

De opmerkingen bij de oude syllabustekst betroffen vooral de wens tot schrappen van inhouden die niet relevant waren of die moeilijk toetsbaar bleken in een centraal examen. Er zijn weinig nieuwe onderwerpen aangedragen die in de leerstof terug zouden moeten komen. De syllabuscommissie heeft zich daarom gericht op de volgende activiteiten:

- het schrappen van leerstof die niet langer relevant is of die moeilijk toetsbaar is in het centraal examen;
- het in beperkte mate toevoegen van nieuwe leerstof. De commissie heeft de voorstellen van docenten en examenmakers voor toevoeging van lesstof beoordeeld en verwerkt;
- het aanbrengen van een nieuwe structuur tot ordening van de leerstof; nu zijn de vijf geografische dimensies als uitgangspunt gekozen;
- het verduidelijken van formuleringen, onder meer door leerdoelen en aandachtspunten samen te voegen;
- beter onderscheid maken tussen leerdoelen en nadere inhoudelijke specificatie via aandachtspunten en begrippen;
- het opnieuw aanbrengen van onderscheid tussen havo en vwo;

De commissie heeft geen onderzoek gedaan in actuele literatuur of er nieuwe geografische onderwerpen over het Caribisch gebied aan de syllabus moeten worden toegevoegd. Er is geen actueel geografisch overzichtswerk beschikbaar over de Cariben. Wel is er wetenschappelijke literatuur te vinden in diverse internationale (geografische) tijdschriften. Een actualisatie van de inhoud van de syllabus vraagt echter een meer diepgaande benadering dan nu kon worden gevolgd.

De specificatie van subdomein E1 is gestructureerd volgens de vijf geografische dimensies: politiek, fysisch, demografie, sociaal-cultureel en economie. Het voordeel van deze indeling is dat leerdoelen, aandachtspunten en begrippen van één dimensie bij elkaar staan. Een nadeel is dat dwarsverbanden minder duidelijk worden. Daarnaast zou een benadering via vraagstukken veel specifieke kennis vragen van de verschillende eilanden. Dit zou een heel gedetailleerde uitwerking van de syllabus vragen. Indien dat voor een opgave in het Centraal Examen nodig is zal specifieke kennis gegeven worden zodat leerlingen de begrippen uit de syllabus toekunnen passen op de gevraagde casus. Het is belangrijk dat in

de aardrijkskunde lessen die dwarsverbanden aan de orde komen; een docent kan bijvoorbeeld aan de hand van een casus in een deelgebied of op een specifiek eiland verschillende geografische dimensies terug laten komen. Een syllabus geeft aan wat er getoetst gaat worden in het centraal examen, maar laat de didactische vertaling hoe dit het best kan gebeuren aan docenten.

De vijf geografische dimensies gaan vooraf door een paragraaf over gebiedsafbakening. De syllabuscommissie heeft in haar eerste vergadering gesproken over wat het 'Caribisch gebied' precies is. De afbakening voor deze regio is echter afhankelijk van de gekozen thematiek. Daarom is het belangrijk dat er in lessen aandacht wordt besteed aan de afbakening zodat leerlingen kunnen beredeneren wat de grenzen van het 'Caribisch gebied' zijn.

De specificatie E1.1 Caribisch gebied staat niet los van de andere in het CE getoetste subdomeinen. In de Cariben-specifieke opgaven van het centraal examen zullen daar waar zinvol verbanden worden gelegd tussen subdomein E1 en de subdomeinen B2 en C2. In zekere zin fungeert subdomein E1.1 als een tweede regio naast de regio Brazilië (voor havo) en Zuid-Amerika (voor vwo) in subdomein D1.

Havo-vwo differentiatie

Er zijn twee versies van de syllabus: één voor havo en één voor vwo. Voor havo is minder lestijd beschikbaar dan voor vwo. Ook is het gewenste vaardigheidsniveau minder hoog. De oude syllabi havo en vwo verschilden alleen van elkaar doordat bij vwo een extra paragraaf was toegevoegd: E1.e1 met een vergelijking tussen Haïti en de Dominicaanse Republiek. In de nieuwe syllabus is deze paragraaf geschrapt; subdomein E1 over de Caribische regio is op zich al een regionale toepassing. Het is niet nodig om binnen het Caribisch gebied speciaal voor vwo sub regio's te benoemen.

In de paragrafen over de verschillende dimensies zijn voor vwo enkele aandachtspunten en begrippen toegevoegd vergeleken met de havo stof. Onderscheid maken op deze manier tussen havo en vwo op vakinhoud is moeilijk; het 'geografische verhaal' voor vwo lijkt dan rijker en completer dan voor havo. Op aangeven van docenten in de Cariben is er voor gekozen de politieke dimensie bij havo sterk in te perken. Op die manier ontstaat een omvang voor havo die recht doet aan de beschikbare tijd in vergelijking met vwo. Belangrijk is om aan te geven dat de vwo onderdelen die niet geëxamineerd zullen worden in het havo examen, door docenten wel kunnen worden behandeld in de les. Bij het inperken van de politieke dimensie voor havo is de inhoudelijke keuze gemaakt om alleen te focussen op het Caribisch deel van het Koninkrijk der Nederlanden en minder diep in te gaan op politieke verbanden.

Wat betreft de differentiatie tussen havo en vwo geeft de koppeling van subdomein E1 met de andere (sub)domeinen voor het CE gelegenheid om de lesstof bij vwo meer uit te diepen, zowel in de aardrijkskunde les als in het centraal examen. In het algemeen wordt in de opgaven van het centraal examen rekening gehouden met verschillen in vaardigheidsniveau tussen havo en vwo.

Verschillen tussen de oude en de nieuwe syllabustekst

In de oude syllabus staan diverse formuleringen en begrippen die ook al in de subdomeinen B2 en C2 staan. In deze nieuwe conceptversie zijn deze dubbele vermelding in E1 geschrapt. E1 wordt getoetst in samenhang met de andere (sub)domeinen die voor het centraal examen gelden. De extra vermelding in E1 is daarom niet nodig.

In de oude syllabus (E1.a.1) werd de Caribische regio afgebakend door een specificatie van 'relevante kenmerken'. Het ging om een breed scala van geografische kenmerken waarin diverse geografisch dimensies terugkwamen. In de nieuwe syllabus is het onderdeel afbakening beperkt tot voornamelijk de topografische. Veel van de fysische, culturele en (historisch) politieke kenmerken zijn verplaatst en samengebracht met andere leerstof over de dimensies. Doordat subdomein E1.1 feitelijk één regionale toepassing is, is het volgens de commissie logisch de dimensies als voornaamste ordeningsprincipe te hanteren.

Het oude E1.b.1 met fysische kenmerken en E1.d.1 over kwetsbaarheid voor natuurrampen zijn samengebracht in één paragraaf over de fysische dimensie. Een onderdeel als hulpverlening is verplaatst naar de paragraaf over de politieke dimensie. In de oude syllabus had kwetsbaarheid ook een sociaaleconomische component.

De leerstof in het oude E1.b.2 is verdeeld over de politieke, sociaal-culturele en economische dimensie.

Het oude E1.c.1 over 'politieke relaties' komt sterk overeen met het nieuwe E1.3 politieke dimensie. Wel is de nieuwe tekst compacter geformuleerd. Ook is op sommige plaatsen de tekst neutraler geformuleerd, noodzakelijk voor centrale toetsing.

In het oude E1.c.2 werden de internationale relaties tussen 'economische actoren' beschreven. Deze lesstof komt grotendeels terug in het nieuwe E1.6 over de economische dimensie.

De leerstof in het oude E1.d.2 over de 'positie van etnische en/of culturele minderheden' komt terug in het nieuwe E1.5 sociaal-culturele dimensie. Ook bij deze dimensie is op sommige plaatsen de tekst neutraler geformuleerd en zijn er diverse begrippen geschrapt.

Het oude E1.d.3 over de invloed van het toerisme komt terug in het nieuwe E1.6 over de economische dimensie.

Zoals aangegeven in de alinea over havo/vwo differentiatie in de vorige paragraaf vervalt E1.e.1.

COLLEGE VOOR TOETSEN EN EXAMENS

Het College voor Toetsen en Examens is namens de overheid verantwoordelijk voor de kwaliteit en het niveau van de centrale examens en toetsen in Nederland. Het heeft verschillende examens en toetsen onder zijn hoede.

[cvte.nl](https://www.cvte.nl)

SAMEN BOUWEN WE AAN GOEDE TOETSEN EN EXAMENS

 Centrale Eindtoets primair onderwijs: de eindtoets die de overheid aanbiedt aan leerlingen uit groep 8. De uitkomst is een advies voor het best passende brugklatype. [Centraleeindtoetspo.nl](https://www.centraleeindtoetspo.nl)

 Centrale examens voortgezet onderwijs: het centrale deel van de eindexamens vmbo, havo of vwo. Het diploma geeft toegang tot passend vervolgonderwijs. [Examenblad.nl](https://www.examenblad.nl)

 Staatsexamens voortgezet onderwijs: examens voor iedereen die individueel of op vso-scholen niet in staat is via het regulier voortgezet onderwijs examen af te leggen. [Staatsexamensvo.nl](https://www.staatsexamensvo.nl)

 Centrale examens middelbaar beroeps-onderwijs: centrale examens Nederlandse taal en Engels voor studenten in het mbo. De uitkomst is onderdeel van het mbo-diploma. [Examenbladmbo.nl](https://www.examenbladmbo.nl)

 Staatsexamens Nederlands als tweede taal: examens Nederlandse taal voor iedereen die Nederlands niet als moedertaal heeft. Het diploma toont aan dat het Nederlands voldoende is voor werk of opleiding. [Staatsexamensnt2.nl](https://www.staatsexamensnt2.nl)